

Тетяна Собченко, доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри освітології та інноваційної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди
Ірина Радченя, кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри теорії і методики викладання природничо-математичних
дисциплін у дошкільній, початковій і спеціальній освіті
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ В УМОВАХ ВОЄННИХ ВИКЛИКІВ

У статті розглянуто актуальну в умовах воєнних викликів сьогодення проблему. Окреслено суть та складові професійної компетентності учителів початкових класів. Представлено вітчизняні нормативно-правові засади, що регулюють професійну підготовку вчителів початкових класів. Визначено пріоритетні напрями формування професійної компетентності майбутніх учителів початкових класів в умовах воєнних викликів. У ході дослідження зроблено висновок, що процес формування професійної компетентності майбутніх учителів початкових класів передбачає модернізацію та удосконалення організації професійної освіти у закладі вищої педагогічної освіти.

Ключові слова: вчителі початкових класів; професійна компетентність; інформаційна грамотність; освітні втрати; молодші школярі; цифрові та комп'ютерні технології.

Рис. 1. Літ. 11.

Tetyana Sobchenko, Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor,
Professor of the Education and Innovative Pedagogy Department,
Kharkiv Hryhoriy Skovoroda National Pedagogical University
Iryna Radchenia, Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor
of the Theory and Methods of Teaching Natural and Mathematical
Disciplines in Preschool, Primary and Special Education Department,
Kharkiv Hryhoriy Skovoroda National Pedagogical University

SOME ISSUES OF FORMING PROFESSIONAL COMPETENCE OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS IN THE CONTEXT OF MILITARY CHALLENGES

The article deals with the problem of forming the professional competence of future primary school teachers, which is relevant in the context of military challenges. The essence and components of the professional competence of primary school teachers are outlined. The article presents the national regulatory framework governing the professional training of primary school teachers. Based on the analysis, synthesis of scientific psychological and pedagogical sources and experience in organizing the educational process at Kharkiv Hryhoriy Skovoroda National Pedagogical University, the priority directions of forming the professional competence of future primary school teachers are identified (focusing the educational process on the formation of the value and personal attitude of future teachers to mastering professional competencies, to the future field of activity, awareness of responsibility for their own actions; to ensure the interconnection of general, professional and fundamental training of future primary school teachers; to take into account modern requirements of society, stakeholders' requests for the results of students' education; to update (or develop new) educational programs in a timely manner, taking into account the transformation processes in the education system, the specifics of the organization of distance and blended learning for younger students; to organize the educational process on the basis of competence-based education.

The study concludes that the process of forming the professional competence of future primary school teachers involves the modernization and improvement of the organization of professional education in a higher pedagogical education institution. The outlined problem requires an integrated approach to its solution, and taking into account the necessary outlined areas of formation of future primary school teachers' professional competence will ensure the success and effectiveness of its implementation.

Prospects for further research have been identified, which consist in the development of components of a didactic system for the formation of professional basic competencies of future primary school teachers.

Keywords: primary school teachers; professional competence; information literacy; educational losses; younger students; digital and computer technologies.

Постановка проблеми. Система освіти України наразі зазнає суттєвих трансформаційних змін, зокрема, це зумовлено об'єктивними, суб'єктивними чинниками та нинішніми реаліями. Російсько-українська війна негативно вплинула на всі сфери життєдіяльності, а

також на сферу освіти загалом. Українські школярі п'ятий рік поспіль вимушено навчаються у змішаному та дистанційному форматі, особливо це стосується прифронтових територій.

В умовах сьогодення і численних викликів для українського суспільства проблеми забезпечення якісної організації процесу навчання, готовності вчителів здійснювати професійну педагогічну діяльність є затребуваними й вимагають негайного розв'язання.

Мета та завдання статті. На основі аналізу вітчизняних нормативно-правових документів, наукових психолого-педагогічних досліджень, окреслити деякі аспекти формування професійної компетентності майбутніх учителів початкових класів та ефективні напрями реалізації цього процесу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Різні аспекти проблеми формування професійної компетентності майбутніх фахівців досліджено у багатьох наукових розвідках таких вітчизняних учених, як: В. Кремень, С. Литвиненко, О. Савченко, О. Семенов, Н. Ничкало, О. Лутаєнко, Н. Ткачова, Т. Собченко, О. Пометун, І. Зелений, а також зарубіжних науковців П. Мерсера, М. Леннона, М. Робінсона, Д. Бритела та ін.

У контексті окресленої проблеми у пригоді стали наукові доробки вчених, які розглядали теоретичні та практичні аспекти формування професійної компетентності майбутніх учителів початкових класів, а саме:

- теоретичні та практичні питання формування професійної компетентності майбутніх учителів початкової школи (А. Клочко, В. Квітко, Ю. Зубцова, Т. Довженко, Н. Якушко, Ю. Лахмотова, В. Ворожбіт-Горбатюк, О. Коротун, І. Рожина та ін.);

- наукові підходи щодо формування професійної компетентності майбутніх учителів початкової класів в умовах реформи Нової української школи та роль інститутів післядипломної педагогічної освіти щодо оновлення професійно-педагогічної підготовки вчителів початкових класів (В. Берека, А. Гала) [1];

- використання дидактичних та ділових ігор у підготовці майбутніх учителів початкових класів з метою формування професійної компетентності (О. Жигайло) [4].

Таким чином, у реаліях сьогоденних викликів суспільства та трансформаційних змін варто розвивати і популяризувати наукові дослідження, що спрямовані на пошук та реалізацію шляхів розв'язання проблеми формування професійної компетентності майбутніх учителів початкової класів. Саме це зумовило вибір теми нашої статті.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасні глобальні виклики формулюють високі

вимоги до професійної підготовки майбутніх учителів. Перед закладами вищої освіти пріоритетним є завдання підготовки компетентних, конкурентоспроможних, мобільних, готових до змін, здатних швидко адаптуватися сучасних фахівців.

У контексті окресленої проблеми уточнимо, що професійну підготовку майбутніх учителів початкових класів регулює така нормативно-правова база: закони України “Про освіту” (ред. 2025 р.), “Про повну загальну середню освіту” (ред. 2024 р.), “Про вищу освіту” (ред. 2024 р.), “Про фахову передвищу освіту” (ред. 2024р.), а також Професійним стандартом за професіями “Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти”, “Вчитель закладу загальної передньої освіти”, “Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)” (ред. 2020 р.) [6] та інші нормативно-правові акти, зокрема, Стандарти вищої освіти за спеціальністю 013 Початкова освіта галузі знань 01 Освіта / Педагогіка для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти (ред. 2021 р.) [10], Стандарти вищої освіти за спеціальністю 013 Початкова освіта галузі знань 01 Освіта / Педагогіка для другого (магістерського) рівня вищої освіти [11].

Суть поняття “професійна компетентність” широко розкрита у наукових психолого-педагогічних розвідках вітчизняних учених. У довідкових джерелах сутність поняття “професійна компетентність” розглядається, зокрема, в Енциклопедії освіти як *“інтегративна характеристика ділових та особистих якостей фахівця, що демонструє рівень знань, умінь, досвіду, моральну позицію особистості для досягнення мети у певній професійній діяльності; сукупність знань та умінь, що необхідні фахівцю для успішного здійснення професійної діяльності”* [3]. У Словнику з професійної освіти як *“сукупність знань та умінь, необхідних для ефективної професійної діяльності, а саме: уміння аналізувати, використовувати інформацію, передбачати наслідки професійної діяльності”* [7].

У нашому дослідженні ключове поняття “професійна компетентність учителя початкових класів” ми схильні розуміти *“як результат творчої професійної діяльності та інтегрований показник особистісно-діяльничої сутності педагога”*, що визначено нормативним документом Державної служби якості освіти України “Оцінювання професійних компетентностей вчителя початкових класів під час сертифікації” (ред. 2022 р.) [2] та відображено у професійному стандарті (ред. 2020 р.) [6].

Уважаємо за доцільне схематично представити на рис. 1 професійні компетентності вчителя початкових класів відповідно до того, як вони визначені у вищезазначених документах.

Рис. 1. Професійні компетентності вчителя початкових класів

У ході наукового пошуку було встановлено, що формування професійних компетентностей учителя початкових класів у широкому розумінні є організованим процесом професійної підготовки, в якому ключова роль відводиться закладам освіти, які мають та забезпечують відповідні освітні програми (спеціальності 013 Початкова освіта).

Аналіз й узагальнення наукових психолого-педагогічних джерел [1; 4; 5; 8; 9] та досвід організації освітнього процесу у Харківському національному педагогічному університеті імені Г.С. Сковороди уможливив визначити пріоритетні напрями формування професійної компетентності майбутніх учителів початкових класів:

- спрямування освітнього процесу на формування ціннісно-особистісного ставлення майбутніх учителів до оволодіння професійними компетентностями, до майбутньої сфери діяльності, усвідомлення відповідальності за власні дії;

- забезпечення взаємозв'язку загальноосвітньої, професійної та фундаментальної підготовки майбутніх учителів початкових класів, що створює умови для всебічного збагачення, різнобічного гармонійного розвитку особистості, формування у них цілісної картини світу;

- врахування сучасних вимог суспільства, запитів стейкхолдерів до результатів навчання здобувачів (учителів початкових класів);

- своєчасне оновлення (або розробка нових) освітніх програм з урахуванням трансформаційних процесів у системі освіти, специфіки організації дистанційного та змішаного навчання молодших учнів тощо;

- організація освітнього процесу на основі компетентнісного підходу у вищій освіті та забезпе-

чення обізнаності викладачів щодо необхідності його ефективного здійснення;

- реалізація міжпредметних зв'язків;

- імплементація в освітній процес сучасних інформаційно-цифрових технологій, технологій штучного інтелекту, зокрема, шляхом розробки нових дисциплін вільного вибору “Штучний інтелект в освітньому процесі ЗЗСО”, “Цифровий імідж сучасного педагога”, “Можливості генеративного штучного інтелекту” тощо;

- підвищення інформаційної та ШІ грамотності усіх учасників освітнього процесу;

- забезпечення у закладі освіти відповідного безпечного освітнього середовища (фізичного, психологічного, інформаційного);

- ефективна організація освітнього процесу у будь-якій формі (дистанційній, змішаній у період воєнного стану);

- систематична організація курсів підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників, що здійснюють підготовку майбутніх учителів початкових класів тощо.

У контексті зазначеного варто уточнити, що формування професійної компетентності майбутніх учителів початкових класів здійснюється через організацію процесу навчання (аудиторна та позааудиторна робота), а саме під час теоретичної і практичної підготовки: засвоєння циклів загальної, професійної підготовки, циклу дисциплін вільного вибору здобувача, циклу різних видів педагогічних практик, участі в гуртках, освітніх лабораторіях, творчих клубах за інтересами тощо.

Очевидним є той факт, що в умовах введення воєнного стану в Україні процес навчання здійснюється переважно в дистанційній формі. Молод-

ших учнів надзвичайно складно навчати дистанційно. Проте варто зазначити, що у Харкові, завдяки побудові та відкриттю на п'яти станціях метрополітену підземних метрошкіл, частина учнів початкових класів мають можливість навчатися у офлайн-форматі, а здобувачі-практиканти проходити педагогічну практику. Також у Харківському національному педагогічному університеті імені Г.С. Сковороди на факультеті початкового навчання у 2016 р. було започатковано експериментальний проєкт “День у школі”, який і нині продовжує реалізовуватися завдяки діяльності метрошкіл. Здобувачі педагогічного вишу, дотримуючись умов безпеки, відвідують підземні школи, спостерігають уроки досвідчених учителів та проводять їх самостійно, комунікують з учнями, вчать молодших школярів дотримуватися правил безпечної поведінки, що актуально завжди, а особливо в сьогоденних реаліях тощо.

На думку багатьох науковців, учених, міжнародних експертів вагомою проблемою для системи освіти України є освітні (навчальні) втрати та освітні (навчальні) розриви здобувачів. Оскільки у руслі зазначеної мети нашого дослідження є дещо інша проблема, проте варто акцентувати увагу на тому, що майбутні вчителі початкових класів мають бути готовими до:

– складання та проведення діагностичних робіт для виявлення прогалин у навчанні дітей (використання готових діагностичних методик, самостійна розробка діагностичної роботи з конкретного навчального предмету, перевірка й аналіз результатів тощо);

– ефективного використання цифрового інструментарію для подолання освітніх втрат (цифровий застосунок для українських учнів та учениць 1–4-х класів “Вивчаю – не чекаю” (<https://primary.org.ua/about/>), інтерактивні дошки (Padlet, Canva), нейромережі для створення навчального контенту тощо).

З огляду на це у процесі формування професійної компетентності майбутніх учителів початкових класів, наприклад, під час вивчення педагогічних дисциплін, мають бути висвітлені питання виявлення рівня освітніх втрат в учнів початкових класів та шляхи їхнього своєчасного надолуження.

У контексті окресленої проблеми також варто зазначити, що з жовтня 2022 р. Державна служба якості освіти використовує розроблені критерії та індикатори щодо оцінювання професійної компетентності вчителів початкових класів [2]. Такий процес оцінювання має назву *сертифікації педагогічних працівників*, який проходить у декілька етапів. Сертифікація спрямована на забезпечення якісної освіти, виявлення та заохочення педагогів, які володіють методиками компетентнісного навчання, сучасними освітніми технологіями і мають високий рівень педагогічної майстерності [там само]. Про-

фесійні компетентності оцінюють експерти за чітко визначеними критеріями.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Узагальнюючи вищезазначене, треба зазначити, що процес формування професійної компетентності майбутніх учителів початкових класів передбачає модернізацію та удосконалення організації професійної освіти у закладах вищої педагогічної освіти.

На основі аналізу вітчизняної законодавчої бази, наукових психолого-педагогічних джерел, авторами було зроблено висновок, що розв'язання окресленої проблеми вимагає комплексного підходу, а врахування необхідних окреслених напрямів формування професійної компетентності майбутніх учителів початкових класів забезпечить успішність та ефективність його здійснення.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у розробці компонентів дидактичної системи формування професійних базових компетентностей майбутніх учителів початкових класів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Берека В.Є., Галас А.В. Професійна компетентність вчителя початкових класів : навчально-методичний посібник для вчителів. Харків : Вид-во “Ранок”, 2018. 496 с.
2. Державна служба якості освіти України. Оцінювання професійних компетентностей вчителя початкових класів під час сертифікації. URL: <http://surl.li/drdbcv>
3. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; голов. ред. В.Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер. 2008. 1040 с.
4. Жигайло О. Формування професійної компетентності майбутніх учителів початкової школи шляхом використання дидактичних та ділових ігор. *Молодь і ринок*. 2019. Вип. 11 (178). С. 133–139. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2019.191716>
5. Ключко А. Теоретичні питання формування професійної компетентності майбутнього вчителя початкової школи. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: “Педагогіка, соціальна робота”*. 2016. Вип. 26. С. 92–95.
6. Про затвердження професійного стандарту за професіями “Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти”, “Вчитель закладу загальної середньої освіти”, “Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v2736915-20#Text>
7. Професійна освіта. Словник : навч. посіб. / уклад. С.У. Гончаренко та ін. ; за ред. Н.Г. Ничкало. Київ : Вища шк. 2000. 380 с.
8. Собченко Т.М. Формування професійної компетентності майбутніх учителів в умовах змішаного навчання. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2021. Вип. 35, т. 5. С. 282–287. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/35-5-42>
9. Собченко Т.М., Махновський С.С. Загальні теоретичні питання формування професійної компетентності майбутніх фахівців природничої галузі. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: “Педагогіка. Соціальна робота”*. 2023. Вип. 2 (53). С. 135–138. DOI: [10.24144/2524-0609.2023.53.135-138](https://doi.org/10.24144/2524-0609.2023.53.135-138)

10. Стандарт вищої освіти за спеціальністю 013 Початкова освіта галузі знань 01 Освіта/Педагогіка для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти (наказ №357 від 23.03.2021 р.). URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2021/07/28/013-Pochatk.osvita-bakalavr.28.07.pdf>

11. Стандарт вищої освіти за спеціальністю 013 Початкова освіта галузі знань 01 Освіта/Педагогіка для другого (магістерського) рівня вищої освіти (наказ №480 від 08.04.2024 р.) URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2024/08.04.2024/013.Pochatkova.osvita-mahistr-480.vid%2008.04.2024.pdf>

REFERENCES

1. Bereka, V. & Halas, A. (2018). *Profesiina kompetentnist vchytelia pochatkovykh klasiv: navchalno-metodychnyi posibnyk dlia vchyteliv* [Professional competence of primary school teachers: a textbook for teachers]. Kharkiv, 496 p. [in Ukrainian].

2. Derzhavna sluzhba yakosti osvity Ukrainy (2022). *Otsiniuvannia profesiinykh kompetentnosti vchytelia pochatkovykh klasiv pid chas sertyfikatsii* [Assessment of professional competencies of primary school teachers during certification]. Available at: <http://surl.li/drdbcv> [in Ukrainian].

3. *Entsyklopediia osvity* (2008). [Encyclopedia of education]. Acad. of Pedagogical Sciences of Ukraine. Editor-in-chief V.G. Kremen. Yurinkom Inter. 1040 p. [in Ukrainian].

4. Zhyhailo, O. (2019). *Formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnikh uchyteliv pochatkovoї shkoly shliakhom vykorystannia dydaktychnykh ta dilovykh ihor* [Formation of professional competence of future primary school teachers through the use of didactic and business games]. *Youth & market*. Issue 11 (178). pp. 133–139. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2019.191716> [in Ukrainian].

5. Klochko, A. (2016). *Teoretychni pytannia formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnoho vchytelia pochatkovoї shkoly* [Theoretical issues of forming the professional competence of the future primary school teacher]. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: Pedagogy, Social Work*. Issue 26. pp. 92–95. [in Ukrainian].

6. *Profstandart vchytelia pochatkovykh klasiv, vchytelia zakladu zahalnoi serednoi osvity i vchytelia pochatkovoї osvity* [Professional standard of a primary school teacher, a

teacher of a general secondary education institution and a primary school teacher]. Available at: <https://mon.gov.ua/ua/news/zatverdzheno-profstandart-vchytelya-pochatkovykh-klasiv-vchytelya-zakladu-zagalnoyi-serednoyi-osvity-i-vchytelya-z-pochatkovoyi-osvit> [in Ukrainian].

7. *Profesiina osvita* (2000). [Vocational education]. Dictionary: a textbook / compiled by S.U. Honcharenko and others; edited by N.G. Nychkalo. Kyiv, 380 p. [in Ukrainian].

8. Sobchenko, T.M. (2021). *Formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnikh uchyteliv v umovakh zmishanoho navchannia* [Formation of professional and methodological competencies of bachelors of chemistry at a pedagogical university]. *Topical issues of the humanities*, No. 35 (5), pp. 282–287. [in Ukrainian].

9. Sobchenko, T. & Makhnovskiy, S. (2023). *Zahalni teoretychni pytannia formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnikh fakhivtsiv pryrodnychoї haluzi* [General theoretical issues of formation of professional competence of future specialists in the natural sciences]. *Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series: "Pedagogy. Social work"*. Issue 2 (53). pp. 135–138. DOI: [10.24144/2524-0609.2023.53.135-138](https://doi.org/10.24144/2524-0609.2023.53.135-138) [in Ukrainian].

10. *Standart vyshchoї osvity za spetsialnistiu 013 Pochatkova osvita haluzi znan 01 Osvita/Pedahohika dlia pershoho (bakalavrskoho) rivnia vyshchoї osvity (nakaz №357 vid 23.03.2021 r.)* [Standard of higher education in the specialty 013 Primary education in the field of knowledge 01 Education / Pedagogy for the first (bachelor's) level of higher education (Order No. 357 of 23.03.2021)]. Available at: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2021/07/28/013-Pochatk.osvita-bakalavr.28.07.pdf>. [in Ukrainian].

11. *Standart vyshchoї osvity za spetsialnistiu 013 Pochatkova osvita haluzi znan 01 Osvita/Pedahohika dlia druhoho (mahisterskoho) rivnia vyshchoї osvity (nakaz №480 vid 08.04.2024 r.)* [Standard of higher education in the specialty 013 Primary education in the field of knowledge 01 Education / Pedagogy for the second (master's) level of higher education (order No. 480 of 08.04.2024)]. Available at: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2021/07/28/013-Pochatk.osvita-bakalavr.28.07.pdf> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 10.01.2025

“Хто рухається вперед у знанні, але відстає в моралі, той скоріше йде назад, ніж уперед”.

*Аристотель
давньогрецький філософ*

“Якщо я будь-що і вірю, так тільки в культуру. Культура, якщо вдуматися, ґрунтується зовсім не на цікавості, а на любові до досконалості; культура – це пізнання досконалості. Люди культури – справжні апостоли рівності”.

*Метью Арнольд
англійський поет і культуролог*

